

Kabdebó Lóránt

Naplójegyzetek a forradalom idejéből

Miként az *Ostromnapló* előkerülése és megjelentetése, hasonló örömmel töltött el az 1956-os forradalom és szabadságharc napjairól vezetett Illyés-napló felfedezése is. A napló az a műfaj, amelyik nem tudja előre, mi következik másnap, de kiváltja a jelen nap eseményeinek rögzítését. És, mint mindkét napló bizonyítja, Illyés Gyula a zajló események pontos tömörítésének, sőt nemegyszer a megtörtént pillanatok azonnali reagálásának is mestere volt. Egy-egy szava, megjegyzése kibontható lenne akár teljes esszéterjedelműre is. Magam is átéltem ezeket a napokat, mégis a napló bejegyzései megértető eligazításként szolgálhattak számomra. Egyrészt új színezetet adtak az események befogadásának, másrészt tájékoztatnak a kor egyik legnagyobb írószemélyiségének személyes részvételéről az események sodrásában, és drámai erővel mutatják be az irodalmi és politikai élet vezető személyiségeinek egymással való kapcsolódását, összetartozásukat és összevitalkozásaikat. Az összetartozás és az elkülönbözés határozott kinyilvánításaival. A napló olvasása során újra átélem az eseményeket úgy, mintha most alakulnának, fejlődnének, és kerülnének veszélybe legszebb reményeink. Nem a múltat olvasom, hanem egy ismeretlen folyamat részvevője lehetek a könyv segítségével.

És most, amikor erről beszámolok, felrémlik egy beszélgetésünk a könyv egyik főszereplőjével, Flóra asszonnyal, valamikor, a régmúltban, Szabó Lőrinc-monográfiám készülése idejéből. Szabó Lőrinc özvegye azt mondta, ő elfogult saját életük megítélésében, és ezért megkértük Flóra asszonyt, olvassa ő át a monográfia készülő részeit. A Gömbös és az írók találkozásánál akadunk el. A történészek is, jómagam is rászorultunk Féja Géza emlékezésére, amelyet színezett az idő távlatából az Illyés és Féja közötti későbbi kapcsolat alakulása. Miért a Féja emlékezését idézik mindig? – hangzott a kérdés. És én ekként válaszoltam: Mert Gyula bácsi nem beszél róla. Mondja el ő maga is saját emlékeit. És ezzel ez a párbeszéd le is zárult. Honnan tudhattam volna, hogy éppen Szabó Lőrinc védelme idején, 1945-ben, amikor magukkal a Moszkvából hazatért kommunista vezetőkkel, ifjúkori ismerőseivel vitakozott barátja igazáról Illyés, akkor is feltették neki ugyanezt a kérdést: hogyan is volt a miniszterelnök és az írók találkozója. És bizony a hetvenes években már megvolt a hagyatékban a leírt emlékezés. Csak éppen Illyés életében, mivel élete utolsó percéig aktív résztvevője volt nemzete jövője alakításának, nem vonhatta el a figyelmet a jövőt alakító jelenről azzal, hogy a múlt vitatott pillanatait belekeverje esetleges emlékezés publikációkkal. Naplófolyamában azután olvashatjuk saját leírásában azt a

bizonyos akkori találkozást. Az akkoriban lehető legoptimálisabb formában idéztem a monográfiám életrajzi részében a vitatott jelenetet, majd Horányi Károly kollégám és munkatársam utóbb már a publikált Illyés-émlékezés ismeretében nagyívú, kétrészes tanulmányában, az *ItK*-ban írta le az irodalmi élet és a politika közeledésének és távolodásának nagy esélyű pillanatát.

Hogy miért nem publikálta Illyés Gyula életében azt az emlékezést? Pár év múlva magam is megtapasztalhattam. *A háborúnak vége* című rádiós sorozatomban – talán még a monográfiáírás közbeni vitára emlékezve, Flóra asszony közvetítésével – sikerült Illyés Gyula emlékezését az 1945-ös évre elkészíteni. Szerencsére a beszélgetés hitelesített szövege a *Kortársban* teljes terjedelmében megjelent. De ugyanaz a miniszterhelyettes, aki nekem kollegiális gesztussal gratulált a minisztérium kapujában az interjúhoz, a hivatalos eligazításon elmarasztalta ugyanezért a közlő folyóirat főszerkesztőjét; a rádió pedig, amelyik mindig ragaszkodott az első közlés jogához, hirtelen átsiklatta a folyóiratközlés utánra az adást, és csak az adás hallgatása közben vettük észre, hogy blokkokat kihagytak belőle. Szégyenkezve jelentkeztem telefonon az adás után, és fülemben ma is él Illyés beletörődő válasza: hagyjad, hozzá vagyok szokva. Persze, azóta már kiállítás is megjárt az Illyés által ceruzával a publikáláshoz igazított kézirat. Jelenleg a miskolci Lévay József Múemléki Könyvtár számára átadott hagyatékrészben, nagy becsben tartva őrzik.

A forradalmi naplóról pedig jobb lehetett még szerzőjének is elfelejtkeznie. Előkerült az a legjobb időben. Amikor már a nemzeti lét nagy eseményeinek sorában ünnepeljük 1956 eseményeit. Illyés Mária, a költő lánya, maga is közvetlen résztvevője az eseményeknek, és az *Ostromnaplót* is példás történelmi teljesítményként közreadó Horváth István szerkesztésében ismerhetjük meg Illyés Gyula életre keltett szövegét, és olvashatjuk mindezt beleágyazva a korszak dokumentumai közé. Az ünneplő nemzet ismerhesse meg az ünneptel esemény szerkezetét és alakítóinak jellemképét, kapcsolatrendszerét.

A többi író szereplését legendákból, leírásokból, utólagos perekből ismerni véltük. Illyés Gyula részvétele kiesett a tudatunkból. Bárha nevéhez fűződik az „ötvenes évek” legkiemelkedőbb versének, az *Egy mondat a zsarnokságról* címűnek ekkori publikálása. De ez az irodalomtörténet ünnepe. A személyes részvétel pedig azt bizonyítja, hogy nemzeti létünk sorsdöntő pillanataiban az akkori legjelentősebb írók-költők szellemi és valóságos mindennapi részvételükkel egyként részt vettek az eseményekben. És ezt tette naplójegyzeteinek bizonyossága szerint Illyés Gyula is. Miként tették azt naplója szereplői, Németh László, Tamási Áron. És megbizonyosodhatunk, hogy Déry Tibor és Illyés Gyula ezekben a napokban is a legjobb barátságban, egymás véleményét összehangolva kapcsolódtak az eseményekhez. Középpontban élte át a legnehezebb pillanatokot. Úgy, hogy szinte észrevétlen maradt. Mégis „közintézménnyé” válhatott, véleménye meghatározóan és határozottan hangzott. És személyesen mindig ott volt, ahol ott kellett lennie. Ha kis, mindig el-elakadó Dongó motorja segítségével is.

Mit tehetek még mindehhez hozzá? Egy képet egy kéziratról. Amikor a korszak két nagy költője költészetét is összekapcsolta. Az csak véletlen – bárha a miskolciak

tudatában büszkeséggel eltöltő öntudatot sugárzott –, hogy a forradalom Budapesten azalatt tört ki, amíg Miskolcon, a Kossuth utcában a korszak két nagy költője egymást mutatta be a város összegyűlt közönségének. Szabó Lőrinc *Válogatott verseinek* kötete 1956 könyvnapjára jelent meg Illyés Gyula mára már klasszikus bevezető esszéjével. A TIT szervezet rendezésével, Bihari Sándor költő szervezésével ezt mutatták be Szabó Lőrinc szülővárosában. A nyitóképen most a naplójegyzetek élén Illyés Gyula két oldalán két nagyra becsült miskolci tanáregyéniség, Bod Andor, az Antall-kormány miniszterének édesapja és Csorba Zoltán, a szinte mitikus helyi esemény továbbéltetői látszanak. A nap dokumentumait nagy merítésű adatgyűjtő monográfia dolgozza fel (Fazekas Csaba: *A ciklon szélcsendjében: Emlékezések, dokumentumok Szabó Lőrinc 1956. október 23-i miskolci irodalmi estjéről, illetve Miskolc életének szerepéről az 1956-os forradalomban*, Bíbor, Miskolc, 2000).

Egy ekkoriban keletkezett vers – sőt versciklus – létrejöttéről, alakulásáról Lakatos István, Szabó Lőrinc már évtizede halott költő-tanítványa számolt be emlékirataiban *Szív lándzsahegyen* címmel 1993-as *Paradicsomkert* című kötetében: „A Széna téren járunk már. Nyitott páncélautók jönnek szembe. Kerülgetjük az ellenállás omladékának maradványait. – A zsarnokság mindig ostoba – mutat Lőrinc a szétlőtt házakra. – Végző fokon mindig ostoba. Az értelem ebben reménykedhet. Egy zsarnok lehet jó taktikus, de mindig rossz stratégia. A pillanatnyi célért habozás nélkül feláldozza a távolabbt. Győz a jelenben, következőképp elveszti, amivel áltatja magát, csal bennünket, saját jövőjét. A Városmajor előtt visszatér saját témájára. Verset készül írni a forradalomról. '56-ról, igen. A Szózatét parafrázeálja. Néhány sort elmond belőle. Az alap gondolatra emlékszem csak: a sírt, melyből nemzet kel föl, ujjongó népek veszik körül.”

A miskolciak legendája szerint az est másnapján, szemük láttára írja le az emlékezetükben őrzött verset az Illyés házaspár, az *Egy mondatot a zsarnokságról*-t. Szabó Lőrinc pedig táskájában hozta későbbi forradalmi ciklusának első darabját. Utóbb a ciklus kapta a *Meglepetések* címet, de eredetileg az első darab önmagában viselte ezt. Ezzel a címmel önállósult sokáig, felesége mit sem sejtve a folytatásról nyugodtan küldte férje halála után a *Borsodi Szemle* irodalmi rovata szerkesztőjének, Gyárfás Imrének kérésére közlésre. Meg is jelent, két másik vers társaságában (*Szabó Lőrinc kiadatlan költeményeiből*. In: *Borsodi Szemle. Széphalom-rovat*, 1960. 3. szám, 247. A ciklusbeli címe ekkor még csak zárójeles keletkezési időmegjelölésként szerepelt: 1956. október 16. körül.) Később köteteibe is bekerült. Csak akkor néztünk nagyot Kelevéz Ágnes kolléganőmmel, amikor egy délelőtt nála jártunkkor Klára néni megkért minket: ugyan nézzék már meg ezt a kéziratos szekrényt, lányom gyűjtötte össze, az ő hagyatékából maradt, mi lehet közöttük. És megtaláltuk a teljes ciklus gépiratát. Xerox-másolatát büszkén őriztem, de csak a rendszerváltás pillanatában, a Vigadóban, a Miskolc Baráti Kör összejevetelén olvastam fel, majd a Magyar Nemzetben publikáltam (*Egy fiókba zárt versciklus Szabó Lőrinctől*. 1990. január 31. 4).

Utóbb, amikor egy újabb hagyatékrész került az MTA könyvtárának Kézirattárába, akkor ismertük meg a vers kéziratát is (Ms 2271/254), benne Illyés Gyula kézírásával egy emblemikus két sort.

És most olvasom Illyés naplójegyzeteiben. *December 11. Kedd:*

Délután le a Pasarétre, Flóra a kis biciklin (Ikáén), én a Dongón. A Gábor Áron utca s a Pasaréti út sarkán a hirtelen lejtő alján leszállás közben a bő nadrágom alja beleakadt a motor kiálló szorítókarjába – olyat vágódtam a kövezetre, mint tán soha.

Lőrinc verse, „Meglépetések”. Írjuk át együtt? Hízalgő volna rám (annyival különb technikusként tartom), de épp ezért: elszégyellem magam s nem.

Megbeszélhették tehát a verseket, és Illyés az egyetértés lendületével barátjának ajándékozta két sorát, viszonzva annak nagylelkű ajánlatát. Így a kor két nagy költője összekapaszkodva méltatja nemzetük éppen folyó küzdelmét, örök időre jellemezve annak világraszóló érdemét: „*És nem volt többé szégyen az, / hogy a magyar nép fia vagy.*”

(Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1956–1957. Atlantisz sorsára jutottunk*, Magyar Művészeti Akadémia – Magyar Szemle, Budapest, 2016)

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA KFT KECSKEMÉT

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenítését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap